

XVIII. YÜZYIL RUSYA’SINDA FRANSIZ ANSİKLOPEDİSİ’NİN ÇEVİRİLERİ VE ÇEVİRMENLERİ

TRANSLATION ACTIVITIES AND TRANSLATORS OF THE FRENCH ENCYCLOPEDIA IN 18TH-CENTURY RUSSIA

Doç. Dr. Leyla ŞENER

Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü,
lsener@anadolu.edu.tr
Eskişehir / Türkiye
ORCID: 0000-0002-1036-9931

ÖZET

XVIII. Yüzyıl Rus kültür tarihinde Fransa son derece önemli bir yere sahiptir. Söz konusu dönemde Fransızların diline, devlet yapısına, gelenek göreneklerine ve özellikle sanat ve edebiyatına karşı ilgi sürekli genişlemiş, Rus kamusal ve kültürel hayatın neredeyse bütün alanlarında kendini belirgin bir şekilde göstermiştir. Özellikle 1750-1760’lı yıllarda D. Diderot'nun girişimiyle oluşturulan “Ansiklopedi veya Bilimler, Sanatlar ve Zanaatların Sistematik Sözlüğü” XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa toplumunun olduğu kadar Rus toplumunun siyasi ve fikir hayatında da büyük etki yaratmıştır. Söz konusu dönemde “Ansiklopedi”den yapılan Rusça çevirilerin sayısı bu etkinin en önemli işaretlerinden biridir. Bu çalışmada XVIII. yüzyılda Fransız Ansiklopedisi’nden yapılan Rusça çevirileri konu edinildi. Ağırlıklı olarak kütüphane araştırmalarına ve burada ortaya çıkarılan kaynakların değerlendirilmesine dayandırılan çalışma, doküman analizi yöntemi üzerine kuruludur. Araştırmamızın kuramsal çerçevesi doğrultusunda Fransız Ansiklopedisi’nde yer alan eserleri Rusçaya kimin kazandırdığı, çevrilen eserlerin kime ait olduğu, hangi tarihte, nerede ve kaç adet olarak basıldığı kriterlerine göre ele alındı. Bu süreçte öncelikli amacımız Fransız Ansiklopedisi’nin Rusça çevirmenlerini tanıtmak oldu. Birçok makale Rusça’ya ‘Çeviri Cemiyeti’nin çalışanları tarafından kazandırılmıştır. ‘Çeviri Cemiyeti’ çalışmalarını II. Yekaterina’nın himayesi altında 1768-1783 yılları arasında sürdürmüştür. Bünyesinde yüzden fazla çevirmen barındıran ‘Cemiyet’, genelde Fransız düşünürlerinin, özellikle de “Ansiklopedi” yazarlarının makalelerini Rusçaya çevirmiştir. “Ansiklopedi”nin Rusça çevirmenleri genel olarak Akademi Üniversitesi ve Moskova Üniversitesi’nde eğitim gören, Bilimler Akademisi, Senato ya da Hariciye’de farklı kademelerde memuriyet görevini yürüten insanlardır. Bunların arasında S. S. Başilov, Y. P. Kozelski, İ. G. Tumanski, İ. U. Vanslov, V. V. Tuzov, Y. Y. Kostenski, A. İ. Lujkov ve İ.G. Harlamov öne çıkmaktadır. “Ansiklopedi”nin Rusça çevirmenleri arasında V. A. Lyovşin yazar, çevirmen, bilim adamı kimliğiyle ayrı bir yere sahiptir. Çok iyi eğitim görmüş, birkaç yabancı dile hâkim söz konusu çevirmenler, XVIII. yüzyıl Rus kültür hayatının önemli isimleri haline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: XVIII. yüzyıl Rusya’sı, Fransa, Ansiklopedi, çeviri, Çevirmen

Abstract

France has a significant place in 18th-century Russian cultural history. In the said period, interest in the language, state structure, traditions, and especially art and literature of the French constantly expanded and showed itself clearly in almost all areas of Russian public and cultural life. In the second half of the century, "Encyclopedia, or Systematic Dictionary of Sciences, Arts and Crafts, which was created at the initiative of Diderot, it significantly impacted the political and intellectual life of the Russian and European societies. The number of Russian translations made from the "Encyclopedia" in that period is one of the most important signs of this effect. The high circulation of the translated translations is the most vital sign of the interest shown by the Russian reader in the articles in the "Encyclopedia." The first Russian translations of the "Encyclopedia" are dated 1767. In 1767, a Russian translation of selected articles from the "Encyclopedia" in three volumes was published at Moscow University. About four hundred eighty articles were translated from the "Encyclopedia" in 18th Century Russia. These translations were primarily published between 1769-1777. The Russian translators of the Encyclopedia are generally educated at the Academy (St. Petersburg) University and Moscow University and hold civil service at different levels in the Academy of Sciences, the Senate, or the Foreign Ministry. Among them, S. S. Basilov, Y. P. Kozelski, I. Grigoryevich Tumanski, Ivan Ulyanovich Vanslov, Vasily Vasilyevich Tuzov, Yakov Y. Kostenski, A. I. Luzhkov stand out. V. A. Levshin and I.G. Harlamov has a special place among the Russian translators of the "Encyclopedia." Known as a writer and translator, Levshin has also undertaken significant scientific studies. These translators, who mainly worked at the upper levels of the state, became essential names in 18th-century Russian cultural life.

Keywords: 18th century Russia, France, Encyclopedia, Translation, Translator

1. GİRİŞ

XVIII. yüzyılda yayımlanan ya da elyazması halinde muhafaza edilen Rusça kitapları araştırmak için yüz elli yılı aşkın bir süre ünlü bibliyograf V. V. Sopikov'un (1765–1818) beş ciltlik "Rusça Bibliyografya" («Опыт российской библиографии») başlıklı kitabı kullanılmıştır. Bu kitapta yer almayan eserler Rusya Devlet Kütüphanesi'nin 1962-1975 yılları arasında yayımladığı "XVIII. Yüzyılda Basılı ve Elyazması Rusça Kitapların Toplu Kataloğu"na («Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века») dahil edilerek araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

XVIII. yüzyılda Fransız Ansiklopedisi'nden yapılan Rusça çevirileri konu edindiğimiz bu çalışmada V. V. Sopikov'un "Bibliyografya" kitabını ve Rusya Devlet Kütüphanesi'nin "Toplu Kataloğu"nu tarayarak XVIII. yüzyılda Fransız Ansiklopedisi'nden Rusçaya çevrilen eserleri tespit ettik. Ağırlıklı olarak kütüphane araştırmalarına ve burada ortaya çıkarılan kaynakların değerlendirilmesine dayandırılan çalışma, nicel araştırma tekniğinin içerisinde yer alan doküman analizi yöntemi üzerine kuruludur. Araştırmamızın kuramsal çerçevesi doğrultusunda Fransız Ansiklopedisi'nde yer alan eserleri Rusçaya kimin kazandırdığı, çevrilen eserlerin kime ait olduğu, hangi tarihte, nerede ve kaç adet olarak basıldığı kriterlerine göre ele alarak inceledik. Bu süreçte öncelikli amacımız Fransız Ansiklopedisi'nin Rusça çevirmenlerini tanıtmak oldu.

"Ansiklopedi veya Bilimler, Sanatlar ve Zanaatların Sistematik Sözlüğü" (Fransızca: Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers), Rusça: «Энциклопедия, или толковый словарь наук, искусств и ремесел») 1750-1760'lı yıllarda Fransız yazar, eleştirmen ve düşünür, Aydınlanma Döneminin en önemli simalarında biri olan Denis Diderot'un (1713-1784) girişimiyle oluşturulmuştur. "Ansiklopedi" XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa toplumunun siyasi ve fikir hayatında büyük etki yaratmıştır. "Ansiklopedi"ye olan ilgi Rusya'da 1750'li yıllarda, Paris'te ilk ciltleri çıkmaya başladığında ortaya çıkmış, ilerleyen zamanlarda Rus toplumu, "Ansiklopedi"yi takip etmeye devam etmiştir. XVIII. yüzyıl Rusya'sında "Ansiklopedi"den yaklaşık dört yüz seksen makale çevrilmiştir. II. Yekaterina, "Ansiklopedi"den bazı bölümlerin çevrilmesi görevini Moskova Üniversitesi profesörlerinden M. M. Heraskov'a vermiştir.

1767 yılında üç cilt halinde yayımlanan “Ansiklopedi”den çeviriler bu şekilde ortaya çıkmıştır (Berkov, 1965: 56).

Çariçe 1768 yılında kendi mal varlığından yılda beş bin rubleyi yabancı kitapların Rusçaya çevrilmesinde kullanmak amacıyla dönemin önde gelen devlet adamlarından V. G. Orlov (1743-1831), A. P. Şuvalov (1743/1744-1789) ve çevirmen G. V. Kozitski'nin (1724-1775) denetimine vermiştir. Böylece ‘Çeviri Cemiyeti’nin temeli atılmıştır. Çalışmalarını II. Yekaterina’nın himayesi altında 1768-1783 yılları arasında sürdüren ‘Çeviri Cemiyeti’nin ilk faaliyeti “Ansiklopedi”den bazı bölümlerin çevrilmesi olmuştur. S. Başilov, Ya. P. Kozelski, A. İ. Lujkov gibi çevirmenlerin imza attığı bu çeviriler 1769-1777 yılları arasında yayımlanmıştır (Витол, 1990: 155).

2. XVIII. Yüzyıl Rusya’sında Fransız Ansiklopedisi’nin Çevirileri ve Çevirmenleri

2.1. Semyon Sergeyeviç Başilov

1769-1770 yılları arası S. S. Başilov’un “Ansiklopedi” çalışmaları dikkat çekmektedir. S. S. Başilov (1740–1770) Troyitski Ruhban Okulu ve Moskova Üniversitesi’nde eğitim görmüştür. 1766 yılında Petersburg Bilimler Akademisi’nde, 1770 yılından itibaren ise Senato’da görev yapmıştır. Başilov ağırlıklı olarak Eski Rusçadan vakayinameler çevirmiş, ayrıca Seneca, Voltaire, D’Alembert gibi yazarların bazı eserlerini de Rusçaya kazandırmıştır (Г. Н. Моисеев, Словарь русских писателей XVIII века, 1988: 72-73). Bunların arasında Voltaire’nin ünlü “Candide” (Fransızca: «Candide, ou l’Optimisme»; Rusça: «Кандид или Оптимизм, то есть, наилучший свет») (Сводный каталог, Т. 1: 181) eseri ile Montesquieu’nun “İran Mektupları” (Fransızca: «Lettres persanes», Rusça: «Лисимах. Из сочинений г. Монтескиэ») (Сводный каталог, Т. 2: 260) çevirileri dikkat çekmektedir. Başilov “İran Mektupları” kitabına ayrıca yine Montesquieu’ya ait “Zevke Dair” (Rusça: «О вкусе в делах естества и искусства») başlıklı makalesinin çevirisini de ilave etmiştir (Сводный каталог, Т. 2: 260).

1769 yılından S. S. Başilov’un “Ansiklopedi”den derlediği iki ciltlik “Osmanlı” kitabının çevirisini yayımlamıştır. «Статьи из Энциклопедии принадлежащие к Турции» Rusça başlığını taşıyan kitabın birinci cildi siyasi konulu, ikincisi ise dini konulu yazılar içermektedir. Bu yazıların birçoğu Louis de Jaucourt (1704-1779) ve Edmé-François Mallet’e (1713-1755) aittir (Сводный каталог, Т. 3: 165). Tıp, fizik, tarih, felsefe konulu makaleler yazan Jaucourt “Ansiklopedi”de en çok makaleye imza atmış kişidir. Fransız ilahiyatçı Mallet ise genelde kilise tarihi üzerine makaleler kaleme almıştır. “Ansiklopedi”de Mallet, Osmanlı İmparatorluğunun yapısı, askeriye teşkilatı ve savaş tarihi üzerine makaleler yazmıştır (Sumi, 2018: 68-84).

Mallet dışında “Ansiklopedi”de iki ilahiyatçının daha Osmanlı konulu yazıları yer almaktadır. Bunlar Jean-Martin de Prades (yaklaşık 1720-1782) ile Nicolas Lenglet Du Fresnoy’dır (1674-1755). Osmanlı konulu dokuz makale ise Diderot’un kendisine aittir. Bunlardan ikisi saray terimleri, beşi din, ikisi ise Osmanlı’nın askeriye teşkilatı üzeridir. “Ansiklopedi”den derlenen ve “Osmanlı” kitabına dahil edilen birçok yazıda tahtın veraset düzeni, saray rütbelerinin sistemi gibi konular işlenmektedir. Bölümlerden biri Osmanlı yapılanmasının temel kurumlarından biri olan divan tanıtılmaktadır. Ayrıca defterdar, kazasker, kadı gibi oluşumlar ve zeamet, tımar gibi vergi ile ilgili düzenlemelere yer verilmektedir. Bunların yanı sıra yeniçeri, serasker, azap gibi askeri teşkilat terimleri de tanıtılmaktadır. “Ansiklopedi”de yer alan Osmanlı konulu makalelerde aslında Osmanlı hakkında tarihsel geçeklere uygun olmayan bilgiler olduğu söylenebilir. Ancak Osmanlı’nın büyük bir güç olduğunu ve bu gücün etkisini yüzyıllar boyunca sürdürdüğünün altı çizildiğinin de belirtilmesi gerekir (Витол, 1990: 154-161). Kitap ‘Çeviri Cemiyeti’ tarafından 12000 adet olarak basılmıştır.

“Osmanlı” kitabı dışında S. Başilov’un “Ansiklopedi”den çoğunlukla ahlak üzerine makaleler çevirdiği dikkat çekmektedir. 1769 yılında Fransız ilahiyatçı Claude Yvon’un 1714-1791 “Aşk Hakkında” (Rusça: «О любви из Энциклопедии») başlıklı makalesinin çevirisini yayımlanmıştır (Сводный каталог, Т. 2: 372).

Aynı yıl içerisinde hukukçu ve yazar André Lefèvre'in (1717-1768) "Eğitimde Gözetmenler Hakkında" (Rusça: «О надзирателях при воспитании из Энциклопедии») başlıklı kitabı Rus okuruyla buluşmuştur. Kitapta S. Başılov'un Rusçaya kazandırdığı üç makalenin çevirisi yer almaktadır. Bunlar "Ansiklopedi"nin yedinci cildinde yer alan «Gouvernante d'enfants», «Gouverneur d'un jeune homme» ve «Gouverneur de la personne d'un prince» başlıklı makalelerdir (Сводный каталог, Т. 2: 154). Kitap 'Çeviri Cemiyeti' tarafından 12000 adet olarak basılmıştır. Kitap 'Çeviri Cemiyeti' tarafından 12000 adet olarak basılmıştır.

Yine aynı 1769 yılında "Dalkavukluk Hakkında" («О ласкательстве из Энциклопедии») başlığını taşıyan kitabında S. Başılov konuyla ilgili çevirdiği üç makaleye yer vermiştir. Bu makalelerden ilki "Dalkavukluk" (Fransızca: «Flaterie»; Rusça: «Ласкательство»), ikincisi "Dalkavuk" (Fransızca: «Flateur»; Rusça: «Ласкатель»), üçüncüsü ise "Saraylı" (Fransızca: «Courtisan»; Rusça: «Придворный») başlıklarını taşımaktadır. İlk makalenin yazarı belirtilmemiştir, ikinci makalenin yazarı Jaucourt, üçüncüsünün ise "Ansiklopedi"nin yardımcı editörlüğünü yürüten Jean le Rond d'Alembert'e (1717-1783) aittir (Сводный каталог, Т. 2: 324). S. S. Başılov'un "Ansiklopedi"den Rusçaya kazandırdığı bütün bu makaleler Bilimler Akademisi tarafından yayımlanmıştır.

S. S. Başılov otuz yaşındayken tüberküloz sebebiyle hayatını kaybetmeden, çoğunlukla Fransız Aydınlanmacı yazarların eserlerini içeren ondan fazla çeviri kitabı yayımlanmıştır (Г. Н. Мойсеев, Словарь русских писателей XVIII века, 1988: 72-73).

2.2. Yakov Pavloviç Kozelski

Başılov'un Senato'da göreve başladığı 1770 yılında, yine Kiev İlahiyat Akademisi'nin bir öğrencisi olan Y. P. Kozelski (doğum yılı 1728-ölümü 1793 yılından sonra) "Ansiklopedi"den derleyip çevrilen makalelerin yayımlanmasına öncülük etmiştir. İki cilt halinde yayımlanan bu makalelerin çoğu hukuk, siyaset ve felsefe üzerinedir.

Y. P. Kozelski Rus filozof, eğitimci, çevirmen, yazar, mutlakıyeti savunan bir siyasetçidir. Kiev İlahiyat Akademisi hitabet sınıfından mezun olan Kozelski, eğitimine Moskova Üniversitesi'nin bünyesinde yer alan lisede ve ardından Moskova Üniversitesi'nde devam etmiştir. Çok iyi derecede Latince, Almanca, Fransızca bilen Y. P. Kozelski, 1753-1757 yılları arasında mezun olduğu lisede Almanca öğretmenliği yapmıştır. 1763 yılından itibaren St. Petersburg Harbiye Topçu ve Mühendislik Okulu'nda mekanik ve fizik dersleri vermiştir. Söz konusu yıllarda bir yandan matematik ders kitapları yazan Kozelski, bir yandan da çeviri ile meşgul olmuştur (В. П. Степанов, Словарь русских писателей XVIII века, 1999: 91).

Toplumsal ve tarihsel konulara ilgi duyan Kozelski, ağırlıklı olarak bu konular üzerine kaleme alınan kitaplar çevirmiştir. Örneğin 1764 yılında İngiliz yazar Thomas Otway'in (1651-1685) "Venedik Kurtuldu" (İngilizce: "Venice Preserved, or a Plot Discovered"; Rusça: «Возмущение против Венеции») eserini Rusçaya kazandırmıştır. Y. P. Kozelski aracı dil Almancadan çevirdiği eseri kendi imkanlarıyla bastırmıştır (Сводный каталог, Т. 2: 377). Çevirmen ayrıca Danimarkalı yazar Ludvig Holberg'in "Danimarka Tarihi" (1684-1754) eserini Rusçaya «История датская сочиненная г. Голбергом» başlığıyla kazandırmıştır. Kısaltılarak çevrilen bu eser 1765-1766 yılları arasında St. Petersburg'da iki cilt halinde yayımlanmıştır (Сводный каталог, Т. 1: 240).

Bunların dışında Kozelski, Fransız tarihçi René Aubert de Verto'nun "İsveç Devrimlerinin Tarihi" (Fransızca: "Histoire des révolutions de Suède") «История о переменах, происходивших в Швеции в рассуждении веры и правления» Rusça başlığıyla çevirmiştir. Söz konusu eser 1764-1765 yılları arasında St. Petersburg'da iki cilt halinde yayımlanmıştır (Сводный каталог, Т. 1: 155).

Kozelski Fransız tarihçi David Étienne Choffin'in (1703- 1773) "Amusemens Philologiques; Ou Mélange Agréable De Diverses Pièces, Concernant L'Histoire Des Personnes Célèbres, les Evènemens mémorables, les Usages & les Monumens des anciens, la Morale, la Mythologie, & l'Histoire Naturelle" kitabını da asıl dil Fransızcadan çevirmiştir. Eser 1765 yılında Bilimler Akademisi matbaasında basılmıştır (Сводный каталог, Т. 3: 386).

Bunların yanı sıra Alman yazar ve siyaset adamı Freiherr Friedrich Karl von Moser-Filseck'in (1723-1798) 1755 yılında yazdığı "Der Herr und der Diener" eserini Rusça «Государь и министр» başlığıyla çevirmiştir. Eser 1766 yılında St. Petersburg'da Bilimler Akademisi matbaasında basılmıştır (Сводный каталог, Т. 2: 253).

Kendisi de önemli bir fikir adamı olan Kozelski, 1768 yılında «Философические предложения» başlıklı bir eser yayımlamıştır (Сводный каталог, Т. 2: 49). Bu eser onun en önemli çalışması sayılmaktadır. (В. П. Степанов, Словарь русских писателей XVIII века, 1999: 91-93).

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Y. P. Kozelski'nin girişimiyle 1770 yılında "Ansiklopedi"den derlenip çevrilen iki cilt yayımlanmıştır. "Ansiklopedi"den felsefe, ahlak ve hukuk üzerine yetmişten fazla makaleyi bir araya getirilen kitabın başlığı "Ansiklopedi'den Felsefe Konulu Makaleler"dir («Статьи о философии и частях ея из Энциклопедии»). Aralarında "Felsefe" («Философия»), "Ahlak" «Нравоучение» («Мораль»), "Felsefi Zihin" («Философский разум»), "Mantık" («Логика»), "Diyalektik" («Диалектика»), "Metafizik" («Метафизика»), "İlahiyat" («Богословие») başlıklı makaleler öne çıkmaktadır. Makaleler Jean le Rond d'Alembert, Louis de Jaucourt ve hukukçu Boucher d'Argis'e aittir (Сводный каталог, Т. 3: 167).

Kitabın "Felsefe" başlıklı makalesi içerik olarak öne çıkmaktadır. Makale "güzelliğin ve hakikatin tanınması" sağlayan "felsefi aklı" yüceltmektedir (Штрэнге, 1965: 142). Dönemin Rus okuru için D. Diderot'nun devlet yönetimi konusunu işleyen "Doğal Hukuk Üzerine" (Rusça: «О естественном праве») başlıklı makalesi de dikkat çekmektedir. Kitabı 606 nüsha olarak 'Çeviri Cemiyeti' yayımlamıştır (Сводный каталог, Т. 3: 167).

2.3. İvan Grigoryeviç Tumanski

Y. P. Kozelski'nin Senato'dan arkadaşı olan İ. G. Tumanski'nin "Ansiklopedi"den derleyip çevirdiği makaleler iki ayrı kitap halinde yayımlanmıştır. 1659-1817 yılları arasında Kiev'de faaliyetini sürdüren önemli bir yüksek öğretim kurumu olan Kiev-Mogilyan Akademisi'nde eğitim gören Tumanski, ardından St. Petersburg Üniversitesi bünyesindeki lisede okumuştur. Üniversitede Latince, Almanca ve Fransızca bilgisini ilerletmiş, ayrıca hitabet, mantık, tarih, coğrafya ve matematik derslerine devam etmiştir. Başarılı bir memuriyet kariyerine sahip İ. G. Tumanski, Kiev Hazine Bakanlığı müdürlüğüne kadar yükselmiştir (Н. Ю. Алексеева, Е. С. Кулябко, Словарь русских писателей XVIII века, 2010: 279-280).

İ. G. Tumanski'nin "Ansiklopedi"den çevirip bir araya getirdiği makaleleri içeren ilk kitabın başlığı "Devlet Yönetimim ve Türleri Hakkında"dır (Rusça: «О государственном правлении и разных родах онаго, из Енциклопедии»). Kitapta "Demokrasi", (Rusça: «Демократия»), "Despotluk" (Rusça: «Деспотическое правление»), "Monarşi" (Rusça: «Монархия»), "Oligarşi" (Rusça: «Олигархия»), "Otokrasi" (Rusça: «Самодержавство»), "Otokrat" (Rusça: «Самодержец»), "Tiranlık" (Rusça: «Тиранство»), "Tiran" (Rusça: «Тиран») vb. makaleler bir araya getirilmiştir. Tumanski'nin "Devlet Yönetimim ve Türleri Hakkında" kitabı için çevirdiği makaleler Louis de Jaucourt'a aittir. Bu makalelerde devlet yönetimleri cumhuriyet, monarşi ve despotluk yani mutlakiyet olarak ayrılmıştır. Yazar, mutlakiyet yönetimine karşı olumsuz tavrını gizlememektedir. Kitabın 600 adet basılması "Ansiklopedi"den çevrilen kitaplarda yer alan fikirlerin Rus insanı için güncel olduğuna işaret etmektedir (Сводный каталог, Т. 1, 349).

“Devlet Yönetimi Hakkında” dışında Tumanski ayrıca “Ansiklopedi”den derlediği makaleleri dahil ettiği bir kitap daha çevirmiştir. Eski tarihi konu alan “Mora Yarımadası veya Peloponez” (Rusça: «Пелопонис или Морея с находившимися и находящимися в одной городами, областями и другими примечания достойными местами») başlıklı kitap çoğunlukla yine Jaucourt’a ait yazılar içermektedir. Kitap ‘Çeviri Cemiyeti’ tarafından 12000 adet olarak basılmıştır (Сводный каталог, Т. 1: 349).

Bunların dışında İ. G. Tumanski, Fransız ilahiyatçı, yazar François de Salignac de La Mothe-Fénelon’un (1651-1715) “Kızların Eğitimi” (Rusça: «О воспитании девиц сочинение г. Фенелона архиепископа дюка Камбрийскаго») başlıklı eserini asıl dil Fransızcadan çevirmiştir (Сводный каталог, Т. 3: 288). 1763 yılında ilk baskısı yayımlanan eser, 1774 ve 1788 yıllarında tekrar basılmıştır (Н. Ю. Алексеева, Е. С. Кулябко, Словарь русских писателей XVIII века, 2010: 279-280).

2.4. İvan Ulyanoviç Vanslov

Dönemin Rus okuru “Ansiklopedi”de yer alan ahlak konulu yazılara büyük ilgi duyar. Senato çalışanlarından İ. U. Vanslov’un (doğum yılı 1742-ölümü 1804 yılından sonra) “Ansiklopedi” den bu konu üzerinde çevirdiği on sekiz makaleyi 1770-1774 yılları arasında üç cilt halinde yayımlanmıştır. Bu kitaplar “Ansiklopedi”den İftira, Aşağılama ve Talihsizlik Üzerine Makaleler” (Rusça: «Статьи из Энциклопедии о клевете, презрении и нещастии»), “Ansiklopedi”den Merak ve Kehanet Üzerine Makaleler” (Rusça: «Статьи из Энциклопедии о любопытстве и гадании»), ve “Ansiklopedi”den Ahlaksızlık ve Erdem Üzerine Makaleler”dir (Rusça: «Статьи из Энциклопедии о пороке и добродетели») (Сводный каталог, Т. 3: 165).

“Ansiklopedi”den “İftira, Aşağılama ve Talihsizlik Üzerine Makaleler” Jaucourt ve din adamı Prestré’nin makalelerini içeren kitap ‘Çeviri Cemiyeti’ tarafından 300 nüsha olarak basılmıştır (Сводный каталог, Т. 3: 165).

Diderot, d’Alembert, Jaucourt ve P. Landoi’nin yazdığı makaleleri bir araya getiren “Ansiklopedi”den Merak ve Kehanet Üzerine Makaleler” başlıklı kitap, ‘Çeviri Cemiyeti’ tarafından 606 nüsha olarak basılmıştır (Сводный каталог, Т. 3: 165).

“Ansiklopedi”den Ahlaksızlık ve Erdem Üzerine Makaleler” başlıklı kitapta ise Jaucourt ve Romilly’nin yazdığı makaleleri içermektedir. Kitap yine ‘Çeviri Cemiyeti’ tarafından 300 nüsha olarak basılmıştır (Сводный каталог, Т. 3: 165).

İ. U. Vanslov, Kiev-Mogilyan Akademisinde ve Moskova Üniversitesi bünyesinde yer alan lisede eğitim görmüştür. 1761 yılında Moskova’dan Petersburg’a taşınarak Petersburg Bilimler Akademisi’ne bağlı lisede saray tiyatrosu öğrencilerine Rusça ve Fransızca dersleri vermiş, bir yandan da saray tiyatrosunda oyunculuk yapmıştır. 1763 yılında Petersburg Bilimler Akademisi’ne bağlı üniversitede Fransızca derslerine devam etmiştir. Aynı zamanda da Güzel Sanatlar Akademisi’nde resim dersleri almıştır. 1766-1768 yılları arasında ünlü bilim adamı, yazar ve çevirmen A. P. Protasov’un (1724-1796) sınıfında Rusça ve çeviri konulu dersler almıştır (В. П. Степанов, Словарь русских писателей XVIII века, 1988: 139-140).

2.5. Vasiliy Vasilyeviç Tuzov

1771 yılında V. V. Tuzov’un çevirisiyle “Ansiklopedi”den Zaman ve Zamanın Çeşitli Hesaplamaları Üzerine Makaleler” (Rusça: «Статьи о времени и разных счислениях онаго, из Энциклопедии уауыланmıştır). Tuzov “Ansiklopedi”den çoğunlukla d’Alembert ve Jaucourt’un astronomi konulu yirmi altı yazısını çevirip bir araya getirmiştir. Çevirmen kitabına bir de “Bu makalelerde yer alan astronomik ve buna benzer sözcüklerin kısa bir açıklaması” (Rusça: «Краткое изъяснение слов астрономических и прочих находящихся в сих статьях») başlığını verdiği terimler sözlüğü ilave etmiştir. Kitap ‘Çeviri Cemiyeti’ tarafından 600 nüsha olarak basılmıştır (Сводный каталог, Т. 3: 165).

V. V. Tuzov hakkında Hariciye’de çevirmen olarak çalıştığı ve *Поденщина, или ежедневные издания* başlıklı mizah dergisinin yayıncısı olduğu dışında fazla bilgiye sahip değiliz (B. П. Степанов, Словарь русских писателей XVIII века, 2010: 279).

2.6. Yakov Yakovleviç Kostenski

1774 yılında Senato çalışanlarından Y. Y. Kostenski “Ansiklopedi”den Eski Yunan felsefesi konulu makaleleri derleyip Rusça «Статьи о философических толках, из Энциклопедии» başlığıyla çevirmiştir. Makaleler Diderot ve Jaucourt tarafından kaleme alınmıştır. “İyonya (Miletos) Okulu” («Ионическая (милетская) школа»), “Sokrates Felsefesi ve Sokratik Okullar” («Философия Сократа и сократовские школы»), “Platon Okulu” («Школа Платона»), “Cyrene Okulu” («Киренская школа») vb. makaleleri içeren kitap 1774 yılında ‘Çeviri Cemiyeti’ tarafından 606 adet olarak basılmıştır (Сводный каталог, Т.3: 166).

Ukraynalı bir rahibin oğlu olan Y. Y. Kostenski (1738–1772 Kiev Akademisi’nde felsefe eğitimi almıştır. 1760’lı yıllarda Voronej Ruban Okulu’nda Latince ve Fransızca öğretmenliği yapmıştır. Ardından, büyük ihtimalle Kiev Akademisi’nde birlikte eğitim gördüğü Senato memurların vasıtasıyla Petersburg’a taşınmış ve Senato’da göreve başlamıştır (Штранге, 1965: 149).

2.7. Aleksandr Voynov

Senato’da görev yapan A. Voynov da “Ansiklopedi”den çeviriler ile meşgul olmaktadır. Tula’lı soylu bir aileye mensup Voynov, Harbiye’de eğitim görmüştür. 1769 yılında teğmen rütbesiyle Senato’ya tayin edilmiştir (Штранге, 1965: 150). Voynov, şair ve düşünür Jean-François de Saint-Lambert’in (1716-1803) “Lüks Yaşam Üzerine” (Rusça: «О роскоши. Статья, переведенная из Энциклопедии») makalesini çevirmiştir. Makale 1775 yılında St. Petersburg Bilimler Akademisi tarafından 3000 adet olarak basılmıştır (Сводный каталог, Т. 3: 107).

2.8. Aleksandır İvanoviç Lujkov

1776 ve 1777 yıllarında “Ansiklopedi”den Jaucourt’un “İnanç Üzerine” (Rusça: «Статья о вере. Переведена из Энциклопедии») (Сводный каталог, Т. 1: 350) ve J. J. Roussou’nun “Politik Ekonomi Üzerine” (Fransızca: «Economie (morale et politique)»; Rusça: «Статья о политической экономии, или государственном благоустройстве. Переведена из Энциклопедии») başlıklı makaleleri Rusçaya kazandırılmıştır (Сводный каталог, Т. 3: 76). Makaleler ‘Çeviri Cemiyeti’ tarafından 300 adet olarak basılmıştır. Makalelerin çevirmeni A. İ. Lujkov’dur (1754-1803). Kozitski’nin Akademi Lisesinden öğrencisi olan Lujkov soylu bir aileden gelir. 1771 yılında II. Yekaterina’nın kişisel kütüphanesinde yardımcı kütüphaneci olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra Ermitaj Müzesinin antik eserler ve değerli taşların muhafaza etmek üzere görevlendirilmiştir (Я. И. Глинка, Словарь русских писателей XVIII века, 1999: 235).

A. İ. Lujkov ‘Çeviri Cemiyeti’nin çalışmalarında aktif olarak görev almıştır. Yukarıda bahsedilen makaleleri de ‘Cemiyet’in teşviğiyle anonim olarak çevirmiştir. Bunların dışında William Robertson’un (1721-1793) “Ameirka’nın Tarihi” kitabını «История о Америке Вилиама Робертсона» çevirmiştir (Сводный каталог, Т. 3: 40). Lujkov, dört ciltli kitabın ilk cildini asıl dil İngilizceden çevirmiştir (Я. И. Глинка, Словарь русских писателей XVIII века, 1999: 235).

2.9. İvan Gerasimoviç Harlamov

Din adamı İ. G. Harlamov (1746-1791) Latince, Almanca ve Fransızcadan yaptığı çevirilerde ünlenmiştir. Konumuz açısından bunların arasında Fransızcadan yaptığı çeviriler dikkat çekmektedir. Harlamov’un Rusçaya kazandırdığı “Dil, Edebiyat, Tarih ve Felsefe Üzerine Düşünceler” (Rusça: Собрание разных разсуждений касающихся до словесных наук, истории и философии) başlıklı eser Toplu Katalog’da 1684 numarada yer almaktadır.

1779 yılında çevrilen eser 1784 yılında St. Petersburg’da Bilimler Akademisi tarafından 600 adet olarak basılmıştır (Сводный каталог, Т. 1: 265). Sopikov’un bibliyografyasında 11005 numaralı eserin D'Alembert’ ait olduğu belirtilmiştir (Сопиков, 1904-1908).

2.10. Vasiliy Alekseyeviç Lyovşin

“Ansiklopedi” çevirmenleri arasında V. A. Lyovşin (1746-1826) yazar, çevirmen, bilim adamı kimliğiyle Rus kültür tarihinde ayrı bir yere sahiptir. Moskova’da 1787–1792 yılları arasında yedi cilt halinde “Ansiklopedi”den derlediği “Ülkelerin Malları Hakkında Bilgi İçeren Ticari bir Sözlük” («Словарь коммерческий, содержащий познание о товарах всех стран, и названиях вещей главных и новейших») başlıklı kitabı yayımlamıştır (Сводный каталог, Т. 3: 127). Lyovşin’in derlediği makalelerin birçoğu ünlü sözlük yazarı Savary des Bruslons’un (1657–1716) «Dictionnaire universel de commerce» kitabına dayanmaktadır. Çevirmen kitabına Rus sanayi ve ticaret hayatından birçok örnek ve bilgi ilave etmiştir (Русско-европейские литературные связи, 2008: 76-78).

V. A. Lyovşin yoksul bir subayın oğlu olarak doğmuştur. 1765 yılında Novotroysk zırhlı alayına dahil olan Lyovşin, 1768-1774 yılları arasında Türk-Rus Savaşı’na katılmıştır. 1772 yılında hastalık nedeniyle teğmen rütbesiyle emekli olduktan sonra Tula eyaletinde bulunan aile mülkünde yaşamaya başlamıştır. 1779 yılında Tula eyaleti ilçe hakimliğinde, 1803 yılından itibaren ise St. Petersburg’da I. Aleksandır’ın kabinesinde görev alan A. A. Vitovtov’un (1770-1840) yanında memur olarak çalışmıştır. 1818 yılında emekli olduktan sonra edebi çalışmalarına ağırlık vermiştir. 1780’li yılların başında evlenip geniş bir aileye sahip olduktan sonra gelen neredeyse her işi kabul etmek zorunda kalmıştır (B. B. Пухов, Словарь русских писателей XVIII века, 1999: 198-201). Moskova’da Gül Haç Masonlarının kurduğu ve Rus Aydınlanma Dönemini en önemli isimlerinden biri olan yayımcı N. İ. Novikov’un 1744-1818) faaliyetlerini yürüttüğü yayınevi için birçok eser çevirmiştir. Bunların arasında 1779-1780 yılları arasında Almanca’dan çevirdiği üç ciltlik «Визири, или Очарованный Лабиринф» eseri öne çıkmaktadır. (Сводный каталог, Т. 1: 145). Lyovşin genel olarak Almanca, Fransızca ve İtalyancadan çeviri yapmıştır. Lyovşin, 1782 yılında açılan Rusya’nın en eski yayınevi olan Glazunov ailesinin yayınevi için de birçok eser çevirmiştir. Yayınevinin sahiplerinden biri olan İ. P. Glazunov’a (1762-1831) yazdığı mektuplarda, içinde bulunduğu yoksulluğu tarif etmiştir. Emekliye ayrıldıktan sonra, görme kabiliyetini nerdeyse yitirmiş olan Lyovşin, çocuklarının yardımıyla çeviri çalışmalarını sürdürmüştür. Yazar ve çevirmen olarak tanınan Lyovşin’in ayrıca kayda değer bilimsel nitelikli çalışmalara da imza attığını belirtmek gerekir. Tarım, iktisat, ev ekonomisi, çiçek ve bitki, veterinerlik, avcılık, mineraller, tıp vs. konularını içeren sayıları seksene yakın derleme kaleme almıştır. Bu kitapları sayesinde dönemin önde gelen bilim derneklerine de üye olmuştur. Ayrıca biyografi nitelikte kitapların da yazarı olan Lyovşin, bunun yanı sıra hikâye, opera, drama, komedy, fabl ve masal türünde de eserler vermiştir (B. B. Пухов, Словарь русских писателей XVIII века, 1999: 198-201).

3. SONUÇ

1750-1760’lı yıllarda Diderot’nun girişimiyle oluşturulan “Ansiklopedi veya Bilimler, Sanatlar ve Zanaatların Sistemik Sözlüğü”nün (Fransızca: Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers), XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa toplumunun olduğu kadar Rus toplumunun siyasi ve fikir hayatında da büyük bir etki yaratmıştır. Söz konusu dönemde “Ansiklopedi”den yapılan Rusça çevirilerin sayısı ve yüksek tirajları bu etkinin en önemli işaretlerinden biridir. “Ansiklopedi”de ilk Rusça çeviriler 1767 yılına aittir. Bu çeviriler özellikle 1769-1777 yılları arasında yayımlanmıştır. Birçok makale Rusça’ya “Çeviri Cemiyeti”nin çevirmenleri tarafından kazandırılmıştır. ‘Çeviri Cemiyeti’ çalışmalarını II. Yekaterina’nın himayesi altında 1768-1783 yılları arasında sürdürmüştür.

Bünyesinde yüzden fazla çevirmen barındıran Cemiyet, genelde Fransız düşünürlerinin, özellikle de “Ansiklopedi”den çeviriler yapmıştır. Çevirmenleri genel olarak Akademi (St.Petersburg) ve Moskova Üniversitesi’nde eğitim gören, Senato ya da Hariciye’de farklı kademelerde memuriyet görevini yürüten insanlardır. Bunların arasında S. Başilov, Y. P. Kozelski, İ. Tumanski, İ. İ. Vanslov, Y. Y. Kostenski, İ. Harlamov öne çıkmaktadır. “Ansiklopedi”nin Rusça çevirmenleri arasında V. A. Lyovşin yazar, çevirmen, bilim adamı kimliğiyle ayrı bir yere sahiptir. Çok iyi eğitim görmüş, birkaç yabancı dile hâkim söz konusu çevirmenler, XVIII. yüzyıl Rus kültür hayatının önemli isimleri haline gelmiştir.

КАЙНАКÇA

Berkov P. N. (1965). “Histoire de l'Encyclopédie dans la Russie du XVIIIe siècle”. In: Revue des études slaves, tome 44, fascicule 1-4, pp. 47-58.

Витол А. В. (1990). “Русское издание статей о Турции из Энциклопедии Дидро и Д’Аламбера” // Письменные памятники и проблемы истории культуры народов Востока. XXIII годичная научная сессия ЛО ИВ АН СССР (доклады и сообщения). М.: Наука, ГРВЛ, С. 154-161.

Емельянов Б. (2017). Русская философия XVIII века, 2-е изд., испр. и доп. Учебник для академического бакалавриата, Москва.

Yoichi Sumi. (2018). “À la recherche des sources du grand dictionnaire: une étude génétique de l'Encyclopédie” // Век Просвещения / [Отв. ред. С.Я. Карп ; сост. Г.А. Космолинская]; Науч. совет «История мировой культуры» РАН ; Ин-т всеобщей истории РАН ; Науч. и изд. центр «Наука». – М.: Наука. Вып. 6: Что такое Просвещение? Новые ответы на старый вопрос. С. 68-84.

Сопиков В.С. (1904-1908). Опыт российской библиографии / Ред., примеч., доп. и указатель В.Н. Рогожина. Ч. 1-5. - Санкт-Петербург : А.С. Суворин,

Русско-европейские литературные связи, Энциклопедический словарь. (2008). СПб.: Факультет филологии и искусств СПбГУ, Ответственный редактор П. Е. Бухаркин.

Сводный каталог русской книги гражданской печати XVIII века. (1962-1975). В 5 т., М.: Издание Государственной библиотеки СССР имени В.И. Ленина.

Словарь русских писателей XVIII века. (1988-2010). Вып. 1-3. Л.; СПб., Электронные публикации Института русской литературы (Пушкинского Дома) РАН. Вып. 1 : А-И. – Ленинград, 1988. – 357 с. Вып. 2 : К-П. – Санкт-Петербург, 1999. Вып. 3 : Р-Я. – Санкт-Петербург, 2010.

Штранге, М. М. (1965). Демократическая интеллигенция России в XVIII веке, Издательство «Наука», Москва.